

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny: 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BD/312/47/88

OPINIA SPOŁECZNA
O DZIAŁALNOŚCI ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH W LATACH 1983-1988

Listopad 1988 r.

Opinie i oceny dotyczące funkcjonowania związków zawodowych, a także społecznego zaufania do nich były przedmiotem zainteresowania CBOS od 1983 roku. Wyłącznie tej problematyce poświęcono trzy sondaże ankietowe¹. Przewijała się ona także w wielu innych² badaniach. Zbieraliśmy dane o powstawaniu i działalności związków zawodowych, również w momentach wydarzeń bulwersujących opinię publiczną, takich jak podwyżki cen. Systematycznie - poczynając od grudnia '85 - Centrum badało społeczne zaufanie do instytucji, grup i organizacji odgrywających ważną rolę w życiu społeczno-politycznym kraju, a więc i do związków zawodowych, oraz opinie o ludziach aktywnych w życiu publicznym, do których należy przywódca OPZZ A.Miodowicz. W każdej ankiecie odnotowywano również informacje o przynależności związkowej respondentów. Wprawdzie nie wszystkie dane, którymi dysponujemy, są w pełni porównywalne (w różnych momentach zbierano je w odmiennych celach, co wpływało na dobór badanej populacji i sposób stawiania pytań), ale w sumie pozwalają nie tylko na odtworzenie opinii i ocen towarzyszących działalności związkowej, lecz także na prześledzenie zmian, jakie w nich zaszły. Zgromadzony materiał przedstawiono w opracowaniu tematycznie, koncentrując się na:

- opiniach i oczekiwaniach towarzyszących powstawaniu nowych związków,
- ocenach działalności i uczestnictwa związków zawodowych w życiu społeczno-politycznym kraju,
- opiniach o funkcjonowaniu związków zawodowych w zakładach pracy³.

¹ "Nowe związki zawodowe" - grudzień '83-styczeń '84, ogólnopolska 2136-osobowa próba losowa robotników z zakładów zatrudniających powyżej 3000 pracowników; "Związki zawodowe w opinii pracowników gospodarki uspołecznionej" - październik '86, ogólnopolska próba udziałowa zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej, licząca 960 osób; "Związki zawodowe" - październik '88, ogólnopolska próba udziałowa zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej (979 osób).

² Zrealizowanych w latach 1984-1988 na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach dorosłej ludności, liczących standardowo 1500 osób.

³ Społeczno-demograficzną charakterystykę osób deklarujących przynależność do związków zawodowych przedstawiono w aneksie.

1. Opinie i oczekiwania
towarzyszące powstawaniu nowych związków zawodowych

Analizując społeczne odczucia na temat związków zawodowych w początkowym okresie ich działalności, nie sposób nie przypomnieć, że kształtowały się one w atmosferze wywołanej wydarzeniami z lat 1980-1981 - wprowadzeniem stanu wojennego i decyzją o zawieszeniu wszelkiej działalności związkowej. Sejmowa ustawa z 8 października 1982 r. o związkach - tworzenie ich od podstaw budziło wiele społecznych emocji i kontrowersji. Charakterystyczne były postawy nieufności i dystansowania się od ocen dotyczących tego problemu. Gdy na przełomie lat 1983-1984, a więc w przeszło rok później, CBOS realizował badanie "Nowe związki zawodowe", ankieterzy sygnalizowali niechętny stosunek respondentów do tematu, uchylenie się od wyrażenia opinii w ogóle, a odsetek odpowiedzi unikowych ("nie wiem", "trudno powiedzieć") sięgał często 55% całej zbiorowości. Mimo wielu wątpliwości i pewnej rezerwy w ocenach przeważała wówczas w społeczeństwie aprobatą nowych związków. Decyzja o tworzeniu ruchu związkowego od nowa, w innym kształcie była słuszną w odczuciu ponad połowy ankietowanych, a tylko niespełna 1/4 odniosła się do niej z dezaprobatą (23% nie wyraziło opinii w tej kwestii). Szczegółowe oceny tej decyzji przedstawiały się następująco:

zdecydowanie słuszną	18,5	} 52,1%
raczej słuszną	33,6	
raczej niesłuszną	15,0	} 24,8%
zdecydowanie niesłuszną	9,8	
trudno powiedzieć	23,0%	

Nie sądzono także, aby kwestia przynależności do nowych związków stanowiła przyczynę wzajemnej niechęci lub konfliktów w środowiskach pracowniczych (przekonanych o tym było prawie 59% badanych, wobec 29% dostrzegających takie problemy; 14% powstrzymało się od wyrażenia zdania).

Można zatem powiedzieć, że już w latach 1983-1984 istniało znaczne przyzwolenie na działania związków. Towarzyszyły mu wy-

rażne i dość powszechnie artykułowane oczekiwania, że będą one pełniły funkcję reprezentanta nie tylko interesów, ale także aspiracji politycznych obywateli. Wyrażano je już w styczniu⁸⁴ - blisko 45% ankietowanych właśnie w związkach zawodowych upatrywało szansy zapewnienia robotnikom wpływu na to, co dzieje się w kraju. Zdecydowanie rzadziej uważano, że wpływ ten powinny gwarantować inne instytucje, organizacje i grupy: rząd (10,5% wskazań), sami robotnicy (9,9%), PZPR (6,9%), Sejm (4,0%), b. "Solidarność" (4,2%), samorzady (2,3%), Kościół (1,4%).

Gdy we wrześniu⁸⁴ pytaliśmy: "Jak ważny jest udział związków zawodowych w podejmowaniu decyzji dotyczących ludzi pracy dla zapewnienia wpływu obywateli na życie polityczne kraju?", zdecydowana większość respondentów uznała, że jest on bardzo ważny lub ważny (83%), a tylko niespełna 8% miało odmienne zdanie (7,4% nie wypowiedziało się na ten temat). Jednocześnie niemal równie powszechnie sądzono (70% wskazań), że większość ludzi w Polsce chciałaby mieć duży wpływ na sposób odnoszenia się rządu do postulatów związkowych. Jedynie 10% ankietowanych uznało, że kwestia ta jest dla ludzi mało ważna, a 9% - że obojętna (11% to odpowiedzi "trudno powiedzieć").

Nowy etap w rozwoju ruchu związkowego w Polsce zapoczątkowało powołanie w listopadzie⁸⁴ OPZZ. Powstała ogólnopolska, instytucjonalna reprezentacja związków zawodowych, a więc również interesów ludzi pracy wobec władzy i państwa. Gdy w rok później (w styczniu⁸⁵) pytaliśmy respondentów, czy zgadzają się na reprezentowanie przez OPZZ ich interesów, 3/4 badanych odpowiedziało "tak", a mniej niż 1/4 "nie". Wprawdzie najczęściej akceptowano udział OPZZ w działaniach dotyczących materialnego poziomu życia obywateli, dostrzegano jednak i inne kwestie, w których jego rola powinna być znacząca.

Czy chciał(a)by Pan(i), aby OPZZ reprezentował Pana(i) interesy w rozmowach z władzami w następujących sprawach:

Respondenci
odpowiadający
"tak" (w pro-
centach)⁴

- podwyżki cen	57,3
- wysokość płacy minimalnej	45,9
- wysokość rent i emerytur	46,3
- BHP i warunki pracy	39,0
- układy zbiorowe	35,0
- ochrona środowiska	30,0
- konsultacja planów gospodarczych	24,4
- zmiana ustawy o związkach zawodowych	21,5

(spośród ogółu badanych 24,2% nie zgodziło się na reprezentowanie przez OPZZ ich interesów w jakiegokolwiek sprawie).

W świetle przedstawionych danych uprawniona wydaje się teza, że związki zawodowe są organizacją, poprzez którą zdecydowana większość badanych chciała zapewnić sobie wpływ na to, co dzieje się w kraju.

Optymistyczne były także prognozy co do dalszego rozwoju ruchu związkowego - co drugi badany w styczniu '84 przewidywał wzrost liczby przynależących do związków. Około 20% wyraziło pogląd, że nie ulegnie ona zmianie, a 3% - że zmaleje. Grupa licząca 27% respondentów powstrzymała się od wyrażenia stanowiska w tej kwestii, uzależniając je od efektów działalności związków zawodowych w przyszłości. Z wyraźną rezerwą odnieśli się natomiast badani do realności obrony ich interesów przez związki. Na pytanie, czy ludzie pracy znajdą w nich rzeczywiste oparcie i mogą liczyć na obronę swoich praw, twierdząco odpowiedział co czwarty spośród ankietowanych, 18% stwierdziło, że nie wierzy w taką możliwość, a 57% uzależniało to od dalszej działalności związków. Na takie dystansowanie się od jednoznacznych ocen nie bez wpływu wydają się być zastrzeżenia do sposobu, w jaki nowe związki tworzone. Wprawdzie pogląd, że przy ich powstawaniu w przedsiębiorstwach nie występowały nieprawidłowości, wyrażano częściej (28,6% badanych) niż pogląd przeciwny (16,5%),

⁴ Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wskazywać kilka różnych spraw.

to jednak ponad połowa (54,7%) ankietowanych uchyliła się od odpowiedzi. Zarówno oceny krytyczne, jak i powstrzymywanie się od ich wyrażania zdają się tu wynikać z dominującego przeświadczenia, że źródła tych nieprawidłowości tkwią w zewnętrznych barierach i mechanizmach politycznych, a przede wszystkim w tym, że nowe związki nie są samodzielne i samorządne. Wskazywano na:

- brak oddolnej inicjatywy przy tworzeniu nowych związków, są narzucone odgórnie - nie tworzą ich robotnicy 40,2%
- brak samodzielności i samorządności, uzależnienie od rządu i PZPR 19,5%
- niewłaściwą rekrutację członków, wywieranie nacisków, zastraszanie i kupowanie ludzi 19,5%
- brak zaufania do działaczy związkowych, są to ludzie niepopularni, nie cieszący się zaufaniem załóg 13,7%
- brak informacji o działalności związków i widocznych jej rezultatów 13,4%
- nieinteresowanie się związków ludźmi i ich problemami 7,9%

Brak wiary w niezależność związków zawodowych od struktur władzy postrzegany był także jako główna bariera rozwoju ruchu związkowego. Przekonanie to miało ponadto charakter trwały. Dwukrotnie - w roku 1984 i 1986 - pytaliśmy, co decyduje o tym, że jeszcze znaczna część ludzi pracy nie wstąpiła do nowych związków. Mimo różnego sposobu ustalania opinii w tej kwestii⁵ w obu sondażach respondenci akcentowali przede wszystkim i z tą samą częstością brak zaufania do władzy jako najważniejszą przyczynę takiego stanu rzeczy: 42% wskazań w roku 1984 i 41% w dwa lata później (tab.1). Poniżej przytaczamy szczegółowe dane na ten temat dla podkreślenia, że w ciągu 2 lat nie zaszły istotne zmiany w percepcji barier ograniczających rozwój ruchu związkowego - ich hierarchia pozostała w zasadzie ta sama. Poza nieufnością wobec władzy akcentowano najczęściej rozczarowanie działalnością związkową w przeszłości i zastrzeżenia co do sposobu tworzenia nowych związków.

⁵ W roku 1984 poprzez pytanie otwarte, umożliwiające wyrażanie spontanicznych odczuć, w 1986 r. natomiast prosiliśmy badanych o określenie czy i w jakim stopniu wymienione w pytaniu czynniki zadecydowały o niewstępowaniu do związków zawodowych.

Przyczyny niewstępowania do związków zawodowych:

Odsetki wska-
zań - '84

1) brak zaufania do władzy	42,0
2) doświadczenie działalności związkowej w przeszłości	19,4
3) sposób tworzenia nowych związków	14,3
4) wierność idei "Solidarności"	10,8
5) zbyt krótki okres działalności nowych związków - oczekiwanie na jej efekty	9,4
6) brak zaufania do działaczy nowych związków	5,4
7) brak informacji o nowych związkach	2,7

Tabela 1

w procentach

Przyczyny niewstępowania do związków zawodowych	Stopień wpływu na decyzje - X'86				
	duży	średni	mały	żaden	trudno powiedzieć
1. Brak zaufania do władzy	40,9	27,1	15,0	5,3	11,5
2. Doświadczenia działalności związkowej w latach 1980-1981	35,6	24,4	16,0	10,5	13,1
3. Zniechęcenie do wszelkiej działalności społeczno-politycznej	35,7	28,9	14,6	7,0	13,4
4. Brak widocznych rezultatów działalności związków	32,8	31,8	17,0	7,6	10,5
5. Sposób tworzenia związków	32,6	23,6	17,0	10,5	15,9
6. Brak zaufania do działaczy związkowych	19,6	23,0	25,3	16,5	15,1
7. Wierność idei "Solidarności"	18,3	22,0	23,2	17,6	18,6
8. Obawa przed szykanami ze strony kolegów	11,9	18,9	29,9	30,5	8,2
9. Przekonanie, że nowe związki są tylko tymczasowe	9,7	17,6	23,1	23,1	26,3
10. Oddziaływanie podziemia politycznego	6,4	10,9	23,2	39,2	19,8

Można więc powiedzieć, że obok przyczyn politycznych dostrzegano także znaczne dystansowanie się ludzi od aktywności społeczno-politycznej. W październiku '86, kiedy można już było mówić o dorobku ruchu związkowego, znaczącą kategorią stało się też przekonanie o braku widocznych efektów jego działalności. Co trzeci badany uważał, że jest to fakt w dużym stopniu wpływający na decyzje o niewstępowaniu do związków.

Reasumując przedstawione w tej części opracowania opinie o związkach zawodowych w pierwszych latach ich funkcjonowania, należy podkreślić, że znacznym oczekiwaniom towarzyszył sceptycyzm w ocenach możliwości nieskrępowanego, realnego działania związków na rzecz ludzi pracy.

2. Oceny działalności i roli związków zawodowych i OPZZ w życiu społeczno-politycznym kraju

Już na wstępie należałoby podkreślić, że istnieje rozbieżność między stosunkiem badanych do intencji i działalności związków zawodowych a oceną roli, jaką odgrywają one na arenie politycznej kraju.

O zaufanie do związków zawodowych na tle innych instytucji i organizacji życia publicznego pytaliśmy różnie. W 1984 roku wprost - czy cieszą się one zaufaniem społeczeństwa i jak dużym. Odnotowaliśmy wówczas znaczną rezerwę wobec związków zawodowych. Badani ulokowali je na ostatnim miejscu wśród instytucji cieszących się dużym zaufaniem (tab.2). Odsetek deklarujących brak jakiegokolwiek zaufania ze strony społeczeństwa był wyższy jedynie w przypadku MO.

Tabela 2

w procentach

Instytucje i organizacje	Respondenci		
	oceniający zaufanie społeczeństwa jako		stwierdzający brak zaufania
	duże	małe	
1. Kościół	91,5	6,8	1,1
2. Wojsko	60,3	33,2	5,7
3. Sejm	39,4	47,9	11,8
4. Rząd	30,8	57,4	10,9
5. PRON	23,6	54,7	20,1
6. MO	18,2	56,3	24,7
7. PZPR	18,1	63,5	17,8
8. Związki zawodowe	16,7	61,6	20,9

Stosowanym od 1985 roku miernikiem zaufania (bądź jego braku) do określonej instytucji, organizacji lub grupy jest odpowiedź na pytanie o to, czy jej działalność dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami. Oceny badanych dotyczyły między innymi związków zawodowych. Przedstawione w tabeli 3 dane świadczą o utrzymywaniu się w latach 1985-1988 dość stabilnej tendencji: związki zawodowe nie należały i nie należą do grupy instytucji cieszących się zaufaniem zdecydowanej większości badanych⁶. Można mówić jednak o umiarkowanej aprobacie działalności związkowej - pozytywnie ocenia ją systematycznie około połowy respondentów. O stabilności ocen dotyczących związków zawodowych świadczy fakt, że nie wpłynął na nie znacząco nasilający się od 1987 roku kryzys zaufania do strony partyjno-rządowej i innych (poza Kościołem i opozycją) instytucji i organizacji znaczących w życiu publicznym. Odsetek osób okazujących zaufanie związkom zawodowym jest obecnie niższy niż w roku 1985 (49 wobec 58%), a deklarujących nieufność wyższy (odpowiednio: 30 i 23%). Tendencja ta wystąpiła nie tylko wśród ogółu dorosłych Polaków, ale - z podobnym natężeniem - również w grupie pracowników gospodarki uspołecznionej i członków związków zawodowych, a więc w tych grupach respondentów, które na co dzień stykają się z działalnością związkową (tab.4). Wydaje się jednak, że należy ją wiązać raczej z systematycznym pogarszaniem się w tym okresie nastrojów społecznych i narastającą dezaprobatą rzeczywistości społeczno-politycznej i oddziałujących na nią instytucji niż z przekonaniem badanych o pogorszeniu się działalności związków. Co ważne - związki zawodowe na tle najważniejszych instytucji życia publicznego straciły bardzo niewiele ze społecznego "kredytu zaufania", a wiosną bieżącego roku - po podwyżkach cen i strajkach kwietnio-majowych odnotowaliśmy wzrost aprobaty ich poczynań.

Opinie w niektórych kwestiach dotyczących związków zawodowych ustalaliśmy wielokrotnie również w inny sposób, pytając o ocenę konkretnych poczynań i inicjatyw. Spotykały się one

⁶ Społeczno-demograficzne zróżnicowania poziomu zaufania do związków zawodowych przedstawiono w aneksie.

Tabela 3

Instytucje, grupy, organizacje	Stosunek badanych do instytucji, grup, organizacji																							
	XII '85			VII '86			XII '86			VII '87			XI '87			II '88			V '88			VIII '88		
	a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b	
Sejm	79	9	76	14	79	9	78	10	17	71	17	69	18	70	18	61	22							
Rząd, Rada Ministrów	77	13	72	18	70	17	73	15	24	63	24	51	35	51	34	34	51							
Wojsko	81	11	78	14	77	12	77	9	14	75	14	68	16	66	19	66	18							
PRON	53	22	53	21	52	23	52	20	28	46	28	39	34	36	34	31	38							
PZPR	53	28	56	27	49	31	53	26	44	37	34	46	46	35	42	27	52							
Kościół	80	10	80	12	80	10	82	9	13	79	13	77	12	74	13	75	13							
Rada Państwa	76	9	73	13	72	11	76	9	18	65	18	60	21	61	20	45	30							
Związki zawodowe	58	23	58	24	56	24	51	25	30	47	30	52	28	57	24	49	30							
MO i resort spraw wewnętrznych	53	31	56	30	54	29	59	22	53	31	49	34	34	48	32	41	38							
Opozycja	20	46	19	43	16	49	18	41	45	16	45	21	39	22	42	26	37							
Środki masowego przekazu	.	.	60	30	49	36	54	25	35	52	35	58	27	52	30	45	34							
ZSL	57	11	19	46	19							
SD	50	12	40	19	19							

a - zaufanie, b - nieufność.

Uwaga - W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć" i brak danych.

Tabela 4

Rodzaj badanej populacji	Stosunek badanych do związków zawodowych																										
	VII '85			XII '85			VII '86			XII '86			VII '87			XI '87			II '88			V '88			VIII '88		
	a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b		a	b	
Próba ogólnopolska	62	17	58	23	58	24	56	24	51	25	47	30	52	28	57	24	49	30									
Pracownicy gospodarki uspołecznionej	64	29	61	30	60	31	57	27	53	30	51	34	54	30	59	27	51	34									
Członkowie związków zawodowych	78	19	75	21	77	18	72	13	62	26	60	28	64	23	68	22	63	27									

a - zaufanie, b - nieufność.

Uwaga - W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć" i brak danych.

zwykle z akceptacją większości badanych. W październiku 1986 na pytanie, czy OPZZ reprezentuje rzeczywiste interesy ludzi pracy, twierdząco odpowiedziało blisko 60%, odmienne zdanie wyraziło 25% ankietowanych (15,5% nie wypowiedziało się w tej sprawie). Z aprobatą przyjęto też posunięcia związkowe z sierpnia-września 1988. Stanowisko OPZZ w kwestii sytuacji w kraju zdecydowanie częściej - 37,2% wskazań - oceniano pozytywnie niż negatywnie - 13% (36% ankietowanych nie znało go, 14% - nie miało na ten temat wyrobionego zdania). We wrześniu 1988 (przed podaniem się rządu do dymisji) zdecydowana większość badanych opowiedziała się za zgłoszonym przez OPZZ wnioskiem o wotum nieufności dla rządu (65,5%). Przeciwnych było 7,7%, wstrzymało się od wyrażenia opinii - 26,8%.

Krytyczne są opinie respondentów o roli związków zawodowych w życiu politycznym. Począwszy od roku 1984 są one postrzegane jako organizacja pozbawiona istotnego wpływu na to, co się dzieje w kraju. We wrześniu 1984 60% respondentów uznało, że związki nie uczestniczą w podejmowaniu decyzji o znaczeniu ogólnopaństwowym, a tylko 1/4 wyraziła odmienne zdanie. Podobnie sądzono niemal w rok później. Na tle innych organizacji i instytucji znaczących w życiu politycznym wpływ związków oceniano jako bardzo mały (mniejszy przypisywano jedynie opozycji i SD).

<u>Institucje, grupy i organizacje</u>	<u>Odsetki wskazań na duży lub znaczny wpływ (VI 1985)</u>
Rząd	85,6
PZPR	83,0
Sejm	78,1
Wojsko	75,2
Rada Państwa	66,8
MO i resort spraw wewnętrznych	64,9
Kościół	58,4
PRON	37,9
ZSL	32,6
Związki zawodowe	31,6
SD	29,7
Opozycja	9,9

Sceptycznie odnoszono się też do powołania OPZZ - przeważało przekonanie, że fakt ten jest bez znaczenia dla rozwoju sytuacji społeczno-politycznej kraju. Oceny były wówczas (grudzień '84) następujące:

przyczyniło się do poprawy	25,5%
przyczyniło się do pogorszenia	5,1%
nie miało żadnego wpływu	34,0%
trudno powiedzieć	34,7%

Po kolejnych podwyżkach cen - w latach 1985, 1987 i 1988 - śledziliśmy społeczne oceny stanowisk zajmowanych przez związki zawodowe w tej sprawie i ich wpływu na złagodzenie skutków operacji cenowych dla ludności. Dane z tych badań świadczą, że wprawdzie nie odmawiano związkom dobrych intencji i słuszności, ale to, co wywalczyły, stale oceniano jako osiągnięcia niezadowalające. Przeważały opinie, że ustępstwa rządu były niewielkie lub żadne, a związki przez zbyt małą stanowczość niewiele uzyskały dla ludzi pracy. Dominowało przeświadczenie o fikcyjności negocjacji obu stron, że jest to gra polityczna prowadzona dla uspokojenia nastrojów, a stanowisko OPZZ nie miało wpływu na wcześniej podjęte decyzje. Opinie badanych wyrażane w kolejnych latach prezentujemy niżej:

<u>Ocena słuszności stanowiska OPZZ</u> <u>w sprawie podwyżek cen - marzec '85</u>		<u>Ocena ustępstw rządu</u> <u>wobec OPZZ - marzec '85</u>	
Było całkowicie słuszne	- 38,4%	Znaczne	- 6,0%
Zawierało zbyt wygórowane postulaty	- 10,8%	Niezbyt wielkie	- 23,7%
Było zbyt ugodowe	- 24,0%	Jedynie pozorne	- 48,2%
Trudno powiedzieć	- 26,7%	Trudno powiedzieć	- 22,0%
<u>Opinie o sposobie wprowadzenia podwyżek cen</u> <u>- kwiecień '87</u>		<u>Odsetki respondentów</u> <u>podzielających opinie</u> ⁷	
Związki zawodowe powinny bardziej zdecydowanie przeciwstawić się wszelkim podwyżkom cen			42,1
Negocjacje pomiędzy związkami a rządem zorganizowano jedynie po to, aby uspokoić ludzi, stworzyć wrażenie, że dba się o ich interesy			52,2

⁷ Badani mogli podzielać dowolną liczbę opinii, stąd dane nie sumują się do 100%.

To, co wywalczyły związki zawodowe, to stanowczo za mało, są to dotkliwe dla ludzi podwyżki	47,8
Wypracowano rozsądne rozwiązania, ten poziom podwyżek cen wydaje się być do przyjęcia zarówno ze względu na potrzeby gospodarki, jak też poziom życia ludzi	8,9
Sytuacja gospodarcza Polski jest trudna, dlatego też związki zawodowe powinny się zgodzić na proponowane przez rząd podwyżki	7,0
Ceny powinny być wyznaczone przez rynek, a nie przez rząd i związki zawodowe	30,9
Inne zdanie	8,9

Opinie o wymianie stanowisk w sprawie podwyżek cen między rządem a OPZZ - luty '88

Odsetki respondentów podziwiających opinie

Związki zawodowe wywalczyły wiele dla złagodzenia skutków podwyżek	15,3
Związki zawodowe wywalczyły niewiele, zbyt mało uzyskały dla złagodzenia skutków podwyżek	24,7
Wymiana stanowisk między związkami zawodowymi a rządem była tylko pozorna, wszystko zostało uzgodnione wcześniej	33,5
Inne zdanie	2,5
Brak zdania	23,9

W lutym br. (w tydzień po wprowadzeniu podwyżek) w swobodnie formułowanych wypowiedziach badani mogli uzasadnić swoje opinie o wymianie stanowisk między OPZZ a rządem. Stosunkowo rzadko prezentowany pogląd, że związki zawodowe wywalczyły wiele dla złagodzenia skutków podwyżek, wynikał z przekonania o: podniesieniu pod ich wpływem wcześniej proponowanej przez rząd wielkości rekompensat - 8,4%, obniżeniu wysokości podwyżek - 6,4%, poprawie położenia materialnego ludzi pracy - 1,0%. Około 7% to wypowiedzi pozytywne na temat intencji związków, niezależnie od ich rzeczywistych efektów. Respondenci, którzy krytycznie bądź sceptycznie oceniali realny wpływ OPZZ na decyzje rządu w sprawie podwyżek, przyczyn tego upatrywali w działaniach obu stron. Wskazywano najczęściej na następujące problemy:

niewwzględnianie przez władze opinii społeczeństwa i instytucji reprezentujących jego interesy	13,8%
fikcyjność, wyreżyserowanie negocjacji	13,3%
uzależnienie związków zawodowych od władz	7,8%
brak autorytetu, znaczenia związków zawodowych	6,6%

brak stanowczości, konsekwencji w działaniu związków zawodowych	4,4%
uwikłanie A. Miodowicza w strukturę władzy	3,4%
nieinteresowanie się związków sytuacją ludzi i brak chęci działania w ich interesie	2,6%
nieinteresowanie się związków problemami niektórych grup społecznych, nie o wszystkich walczyły	2,3%
niekompetencja działaczy związkowych	1,1%

(około 5% respondentów stwierdziło ogólnie, że związki zawodowe wywalczyły mniej niż mogły).

Przedstawione tu dane dotyczące opinii o roli związków zawodowych w życiu społeczno-politycznym są nie w pełni porównywalne i w znacznej mierze jedynie fragmentaryczne. Wydaje się jednak, że można mówić o utrzymywaniu się krytycyzmu w ocenach faktycznego wpływu związków na decyzje podejmowane przez władze. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się głównie w polityce władz - jej niepodatności na artykułowane przez związki społeczne argumenty i oczekiwania, a także uzależnieniu związków zawodowych od struktur władzy. Stosunkowo rzadko padały zarzuty co do intencji, kompetencji czy sposobu działania przedstawicieli związków.

Mówiąc o społecznych odczuciach na temat działalności związków zawodowych, nie sposób pominąć opinii o przewodniczącym OPZZ - Alfredzie Miodowiczu; między innymi dlatego, że mogą one znacząco wpływać na ogólne oceny tej działalności, zwłaszcza że A. Miodowicz jest też członkiem Biura Politycznego PZPR. Fakt jego powołania na to stanowisko poddaliśmy ocenie w sondażach zrealizowanych wśród pracowników gospodarki uspołecznionej w lipcu '86 (bezpośrednio po X Zjeździe PZPR) i w październiku '88 (tab. 5).

Opinie w tej kwestii były i - mimo upływu czasu - są nadal bardzo podzielone. Najmniejszą grupę stanowią przekonani o korzyściach, jakie daje udział A. Miodowicza w pracach Biura Politycznego (warto zaznaczyć, że opinie przewodniczących związków są tu bardzo zbliżone). Wprawdzie częściej dostrzega się obecnie zarówno ujemne, jak i dodatnie strony tego faktu, ale

Tabela 5

Opinie o znaczeniu powołania A. Miodowicza na członka Biura Politycznego PZPR	w procentach		
	Respondenci według terminów badań		
	VII '88	X '88	
	a	a	b
Umacnia to pozycję i znaczenie związków zawodowych	12,7	11,5	19,4
Ogranicza to niezależność związków zawodowych	20,7	26,5	21,8
Ma to swoje dobre, ale i złe strony	16,8	28,6	55,3
Nie ma to żadnego znaczenia, bo związki zawodowe nie odgrywają większej roli	28,7	18,1	0,5
Brak zdania	19,9	14,9	2,9

a - badani z reprezentatywnej próby zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej; b - badani z celowej próby przewodniczących związków zawodowych w zakładach objętych patronatem KC PZPR.

wzrósł też odsetek osób prezentujących pogląd, że ogranicza on niezależność związków zawodowych.

Poczynając od grudnia '85, systematycznie ustalaliśmy popularność, jaką cieszą się w społeczeństwie politycy odgrywający znaczącą rolę w życiu publicznym. Prosimy badanych o określenie swojego stosunku do każdej z przedstawionych im na liście osób - czy zyskały ich sympatię, nie zyskały jej, są im obojętne lub czy są im nie znane. Wśród polityków znajdowali się przywódcy partii i stronnictw politycznych oraz ważniejszych organizacji społeczno-politycznych. Z uzyskanych w kolejnych sondażach danych (tab. 6) wynika, że A. Miodowicz na ich tle nigdy nie należał do osób cieszących się popularnością. Mniejszą sympatię deklarowano jedynie do T. Młyńczaka, chociaż nie bez znaczenia jest tu fakt, że jest on politykiem mniej niż inni znanym w społeczeństwie. Nieznajomość osoby A. Miodowicza zadeklarowało 15-17% badanych. Odsetek ten zmniejszył się w porównaniu z 1985 rokiem (wynosił wówczas 31). Od roku 1987 najczęściej deklarowano obojętność wobec przywódcy OPZZ. Ponadto grono jego sympatyków w kolejnych badaniach było zwykle mniej liczne niż osób deklarujących anty-

Tabela 6

w procentach

Politycy	Stosunek badanych do poszczególnych polityków																											
	XII '85				XII '86				VII '87				XI '87				II '88				VIII '88							
	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d				
J. Dobraczyński	38	31	11	18	38	28	.	20	34	18	28	14	31	21	29	13	27	22	33	12
J. Glemp	83	11	3	3	83	7	.	2	77	5	15	1	75	7	14	1	75	6	15	1	73	7	16	1
W. Jaruzelski	71	21	5	2	70	18	.	2	69	7	18	1	63	15	17	0	56	18	21	0	41	30	25	0
M. Kotański	42	17	.	31	22	20	24	28	30	32	22	11	22	40	22	11
R. Malinowski	34	19	14	32	31	17	.	35	29	11	34	20	27	12	34	22	19	13	40	22
A. Miodowicz	27	29	13	31	32	32	.	22	18	23	32	19	16	28	32	18	18	29	32	17	16	29	32	15
T. Młyńczak	9	7	31	47	9	9	31	45	7	9	31	47
L. Wałęsa	45	42	9	5	32	42	.	4	24	29	33	1	20	36	32	1	26	31	30	1	23	38	26	2

a - sympatia, b - brak sympatii, c - obojętność, d - brak znajomości danej osoby.
 Uwaga - W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć" i braki danych.

Tabela 7

Rodzaj badanej populacji	Stosunek badanych do A. Miodowicza												w procentach											
	XII '86				VII '87				XI '87				II '88				V '88				VIII '88			
	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d
Próba ogólnopolska	32	32	.	22	18	23	32	19	16	28	32	18	18	29	32	17	13	30	33	17	16	29	32	15
Pracownicy gospo- darki uspołecznionej	33	36	.	17	19	29	31	14	18	33	31	13	20	31	33	11	14	33	34	12	18	35	33	9
Członkowie związków zawodowych	41	31	.	13	27	26	30	11	23	30	32	10	27	28	31	9	19	30	34	11	27	29	33	7

a - sympatia, b - brak sympatii, c - obojętność, d - nieznanym jego osoby.
 Uwaga - W tabeli pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć" i braki danych.

patię, a obecnie tych ostatnich jest niemal dwukrotnie więcej⁸. Od grudnia '86 popularność A. Miodowicza podobnie jak i pozostałych przywódców partii i organizacji społeczno-politycznych systematycznie malała. Fakt ten wydaje się wynikać ze stałego pogarszania się w tym okresie nastrojów społecznych (co rzutowało także na sygnalizowane wcześniej zmniejszenie zaufania do instytucji i organizacji życia publicznego). Warto jednak zauważyć, że mała popularność A. Miodowicza jest charakterystyczna nie tylko dla badanych z próby ogólnopolskiej. Bardzo zbliżony stosunek do niego deklarują pracownicy gospodarki uspołecznionej (tab. 7). Kontrolerską postacią wydaje się on być dla członków związków zawodowych. Chociaż częściej niż ogół badanych darzą go sympatią, to równie często okazują jej brak. Od listopada '87 grono sympatyków A. Miodowicza jest wśród związkowców stale mniej liczne niż osób mu niechętnych. W sierpniu '88 grupy przejawiające odmienny stosunek do niego były bardzo zbliżone liczebnie: 27% deklarowało sympatię, 29% - antypatię, a 33% - obojętność.

3. Opinie o funkcjonowaniu związków zawodowych w zakładach pracy

Szczegółowe informacje i wnioski z badań poświęconych problemom działalności związków zawodowych w przedsiębiorstwach są zawarte we wcześniejszych opracowaniach CBOS⁹. W niniejszym przedstawiono dane charakteryzujące ogólny stosunek badanych (pracowników gospodarki uspołecznionej) do zakładowej organizacji związkowej, zbierane wielokrotnie, a więc pozwalające na prześledzenie zmienności opinii w czasie.

Zainteresowanie działalnością związkową w zakładach pracy nie zmieniło się istotnie w ostatnich dwóch latach (tab. 8). Nadal szacuje się je najczęściej jako umiarkowane (co najwyżej 1/3 ogółu pracowników), nieco rzadziej jako znikome (9,4 wobec 14,8% w październiku '86).

⁸ Społeczno-demograficzne uwarunkowania sympatii do A. Miodowicza przedstawiono w aneksie.

⁹ Nowe związki zawodowe w opinii wielkoprzemysłowej klasy robotniczej. CBOS 1984 r.; Ocena działalności związków zawodowych przez pracowników gospodarki uspołecznionej; Postawy wobec związków zawodowych. CBOS 1986 r.

Tabela 8

Odpowiedzi na pytanie: "Jaka część załogi w Pana(i) przedsiębiorstwie interesuje się działalnością związkową"?	w procentach	
	Respondenci według terminów badań	
	X ⁸⁸	X ⁸⁶
Niemal wszyscy	6,6	9,3
Około połowy	24,0	19,6
Mniej więcej jedna trzecia	24,2	22,6
Około 10-15 procent	22,1	24,8
Prawie nikt	9,4	14,8
Trudno powiedzieć	14,0	8,8

Mimo to przeważa pozytywny stosunek do zakładowej organizacji związkowej (tab. 9). W kolejnych sondażach ankietowani zdecydowanie częściej deklarowali swoje poparcie dla niej, niż opowiadali się jako jej przeciwnicy. W okresie od października⁸⁶ do października⁸⁸ liczebność wyrażających poparcie zmalała jednak o blisko 7% (z 59,7 do 53,0%). Zmniejszała się też systematycznie grupa osób wyrażających pełne (bez żadnych zastrzeżeń) poparcie (z 25,6% w roku 1984 do 16,6% w 1986 i 10,7% w roku bieżącym). W styczniu⁸⁴ najliczniejszą grupę stanowili powstrzymujący się od wyrażenia zdania - określający się jako nie zainteresowani działalnością związkową. Było to wówczas o tyle zrozumiałe, że stosunkowo krótki okres funkcjonowania związków nie sprzyjał wyrobieniu opinii i określeniu swojego stosunku do nich. Obecnie w porównaniu z październikiem⁸⁶ liczebność tej grupy ponownie wzrosła.

Tabela 9

Stosunek do związków zawodowych działających w zakładzie pracy	w procentach		
	Respondenci według terminów badań		
	X ⁸⁸	X ⁸⁶	I ⁸⁴
Zdecydowanie popieram	10,7	16,6	25,6
Popieram, ale mam pewne zastrzeżenia	42,3	43,1	23,6
Nie popieram, mam dużo zastrzeżeń	19,9	17,3	5,4
Jestem zdecydowanym przeciwnikiem	4,0	4,5	5,7
Nie interesuję się działalnością związków zawodowych	23,5	18,0	39,3

Pewne dystansowanie się od wyrażania osobistego stosunku do zakładowej organizacji związkowej i zmniejszenie odsetka ocen pozytywnych wydaje się mieć swoje źródło w codziennych obserwacjach jej funkcjonowania i zaangażowania w rozwiązywanie problemów załogi, jak też w przekonaniu, że jest ona uzależniona od struktur władzy w przedsiębiorstwach.

Brak widocznych efektów działalności związków blisko 1/3 badanych (o czym wspomniano już w pierwszej części opracowania) uznała za przyczynę niewstępowania do nich. Już w styczniu '84 większość (60,7%) w spontanicznych odpowiedziach na pytanie otwarte oceniła osiągnięcia zakładowej organizacji związkowej jako niezadowolające, w tym co trzeci respondent twierdził, że związki w jego zakładzie pracy nic dotychczas nie zrobiły, mimo iż miały ku temu warunki. Około 20% dostrzegało ich troskę o sprawy socjalno-bytowe, warunki pracy, organizację wypoczynku, a niemal równa liczebnie grupa powstrzymała się od wyrażenia zdania. Przekonanie o zbyt małym zaangażowaniu związków w rozwiązywanie spraw pracowniczych utrzymywało się w następnych latach. W marcu '85 jedynie 35,2%, a w czerwcu '86 - 37,8% badanych uznało, że ich zakładowe organizacje związkowe dbają o sprawy załogi. Obecnie odnotowaliśmy więcej pozytywnych opinii w tej kwestii. Na pytanie: "Czy związek zawodowy działający w Pana(i) przedsiębiorstwie skutecznie broni interesów pracowników?" odpowiadano:

zdecydowanie tak	7,0	}	45,1%
raczej tak	38,1		
raczej nie	27,3	}	36,3%
zdecydowanie nie	9,0		
trudno powiedzieć	18,8%		

Przeważały tu opinie pozytywne (45,1%), chociaż jedynie 7% respondentów oceniło skuteczność działania związków na rzecz załogi jako bardzo dużą. Znaczna grupa (ponad 36%) uznała, że związki nie gwarantują realizacji jej interesów. Nadal więc poczynania związków w przedsiębiorstwach nie cieszą się powszechną aprobatą. Badani nie mają poczucia, że w pełni można liczyć na pomoc organizacji związkowej w ważnych sprawach. Potwierdzają to również inne ustalenia.

W listopadzie 1984 zapytaliśmy, czy pracownicy mogą liczyć na pomoc ze strony działaczy związków zawodowych w trudnej sytuacji życiowej. Wypowiadano się następująco:

	robotnicy	inteligencja
tak	21,7%	16,4%
nie	51,1%	56,0%
trudno powiedzieć	27,3%	27,4%

Zdaniem połowy badanych, na taką pomoc nie można liczyć. Nie-współmiernie rzadziej wyrażano odmienne zdanie. W późniejszych sondażach zapytaliśmy ankietowanych wprost, czy w ciągu ostatnich dwóch lat związek zawodowy pomógł im w załatwieniu ważnych dla nich spraw. Zdecydowanie częściej odpowiadano "nie". W październiku bieżącego roku odsetek tych odpowiedzi jeszcze wzrósł (tab. 10).

Tabela 10

Odpowiedzi na pytanie: "Czy w ciągu ostatnich dwóch lat związek zawodowy pomógł Panu(i) w załatwieniu ważnych dla Pana(i) spraw?"	w procentach	
	Respondenci według terminów badań	
	X 88	X 86
Tak	17,4	14,9
Nie	27,9	21,9
Nie zwracałem(am) się	56,8	62,8

Podzielone były także opinie o tym, czy w przypadku konfliktu z dyrekcją pracownik może liczyć na pomoc ze strony związków (tab. 11). W obu wspomnianych badaniach przeważały wprawdzie odpowiedzi pozytywne, ale w ciągu dwu dzielących je lat wzrósł krytycyzm. Nieco rzadziej uważano, że pracownik może liczyć na pomoc związków, częściej w to powątpiewano.

Tabela 11

Odpowiedzi na pytanie: "Czy w przypadku konfliktu z dyrekcją pracownik może liczyć na pomoc ze strony związku zawodowego?"	w procentach	
	Respondenci według terminów badań	
	X 88	X 86
Tak	18,5	19,1
Raczej tak	29,9	31,7
Raczej nie	22,4	15,7
Zdecydowanie nie	11,1	10,0
Trudno powiedzieć	18,1	23,2
	48,4	50,8
	33,5	25,7

Jednocześnie pogorszyły się nieco w tym okresie oceny intencji działania organizacji związkowej na rzecz pracowników. W październiku br. rzadziej uważano, że reprezentuje ona interesy załogi (29,6% wskazań wobec 34,7 w październiku '86) lub członków związku (odpowiednio 33,3 wobec 35,3%), częściej zaś, że dba o interesy kierownictwa i dyrekcji przedsiębiorstwa oraz aktywistów związkowych (tab.12).

Tabela 12

Odpowiedzi na pytanie: "Czyje interesy reprezentują przede wszystkim organizacje związkowe w zakładzie pracy?"	Respondenci według terminów badań	
	X'88	X'86
Członków związku	33,3	35,3
Całej załogi	29,6	34,7
Aktywu związkowego	14,9	10,8
Dyrekcji	9,4	7,7
Wyższej kadry kierowniczej	5,9	3,7
Robotników	4,3	3,8
Dozoru technicznego	0,9	0,2

Dość krytycznie wypowiedziano się w ciągu ostatnich kilku lat w kwestii niezależności i samodzielności związków zawodowych w przedsiębiorstwach. W styczniu 1984 r. na pytanie: "Czy związki zawodowe są w Pana(i) przedsiębiorstwie niezależne i samorządne?" odpowiadano:

zdecydowanie tak	5,4	} 29,3%
raczej tak	23,9	
raczej nie	16,1	} 23,1%
zdecydowanie nie	7,0	
trudno powiedzieć	47,5%	

Bardzo duża grupa osób nie miała na ten temat wyrobionego zdania, opinie pozostałych były bardzo podzielone: niemal równie często przypisywano związkom niezależność w działaniu, jak jej brak. Zdaniem badanych niezależność ta była naruszana przez dyrekcję zakładów (51,4% wskazań), następnie przez organizację partyjną (19,3%), rząd oraz instytucje i organizacje spoza przedsię-

biorstwa (14,9%). W październiku 1986 stopień niezależności decyzji związków zawodowych oceniano jako niewielki (tab. 13). Jedynie w opinii 16-18% respondentów nie mają na nie znaczącego wpływu ani struktury władzy w przedsiębiorstwie, ani zewnętrzne. Blisko 40% niewielką samodzielność związków w podejmowaniu decyzji przypisywało naciskom dyrekcji bądź organizacji społeczno-politycznych działających na terenie zakładu, rzadziej (około 30%) - instytucji i organizacji spoza przedsiębiorstwa. Obecnie, w sondażu z października 1988, poglądy w tej kwestii ustaliliśmy w nieco inny sposób, pytając, jak duży wpływ na decyzje podejmowane przez związki zawodowe mają inne podmioty decyzyjne. Wymowa uzyskanych danych jest zbliżona (tab. 14). Nadal dominuje opinia o dużej zależności poczynąń związku przede wszystkim od dyrekcji zakładu (ponad 62% mówi o jej dużym wpływie na decyzje związkowe), następnie od organizacji społeczno-politycznych przedsiębiorstwa (ponad 46% wskazań). Znacznie rzadziej dostrzega się wpływ ponadzakładowych struktur związkowych.

Tabela 13

w procentach

Podmioty decyzyjne	Respondenci			
	oceniający stopień niezależności decyzji związków zawodowych w przedsiębiorstwach jako			nie mający zdania
	duży	umiarkowany	mały	
Dyrekcja	17,4	32,6	37,8	12,1
Organizacje społeczno-polityczne w przedsiębiorstwie	17,9	26,6	38,5	17,0
Instytucje i organizacje spoza przedsiębiorstwa	16,5	16,8	29,8	37,0

Tabela 14

Podmioty decyzyjne	Respondenci			
	oceniający wpływ na decyzje związków zawodowych w przedsiębiorstwach jako:			nie mający zdania
	duży	umiarkowany	mały	
Dyrekcja	62,4	18,3	6,9	12,6
Organizacje społeczno-polityczne działające w przedsiębiorstwie	46,2	24,6	13,1	16,3
Federacja związków zawodowych	23,3	16,3	19,7	40,4
OPZZ	19,0	15,6	21,1	44,4

Mimo niepełnej porównywalności danych (różny sposób stawiania pytań) wydaje się, że można mówić o znacznym wzroście odsetka przekonanych o braku niezależności działań podejmowanych przez zakładowe organizacje związkowe od wpływów struktur władzy przedsiębiorstw.

W poprzednich częściach opracowania zasygnalizowaliśmy rozbieżność między ogólnie pozytywnym stosunkiem do związków zawodowych, znacznym i trwałym zaufaniem społecznym do nich a brakiem wiary w możliwość ich niezależnego, skutecznego działania. Przytoczone obecnie dane pozwalają stwierdzić, że podobne są odczucia badanych co do sytuacji zakładowych organizacji związkowych. Deklarowanemu dla nich poparciu towarzyszy przekonanie, że uwikłane w zależność od kierownictwa przedsiębiorstwa nie spełniają w wystarczającym stopniu oczekiwań załogi.

ANEKS

I. PRZYNALEŻNOŚĆ DO ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Informacje o przynależności do związków zawodowych zbierano systematycznie, poczynając od 1983 roku, na podstawie własnych deklaracji badanych (odpowiedzi na pytanie o to, czy należą do związków zawodowych). Prezentujemy je w tabeli 1, w podziale na dwie grupy: ogół dorosłej ludności Polski oraz pracownicy zatrudnieni w uspołecznionych zakładach pracy. Pozwalają one stwierdzić, że po gwałtownym zwiększeniu się między 1983 a 1984 rokiem liczby członków związku w obu badanych populacjach nadal wzrastała systematycznie ich liczebność aż do maja '88: wśród ogółu dorosłych Polaków z 7,5% w 1983 do ponad 29% w maju '88 (wśród pracowników sektora uspołecznionego powyżej 46%). W sondażu z sierpnia bieżącego roku odnotowaliśmy znaczny spadek (o 5% w próbie ogólnopolskiej i 7% - w gospodarce uspołecznionej) liczby osób deklarujących przynależność związkową. Fakt ten wydaje się wiązać z gwałtownym wybuchem społecznego niezadowolenia w tym okresie i zmniejszeniem zaufania do wszystkich niemal instytucji i organizacji społeczno-politycznych.

Zróznicowania odsetka osób deklarujących przynależność do związków zawodowych ze względu na cechy społeczno-demograficzne badanych obrazuje tabela 2.

Tabela 1

w procentach

Termin realizacji badania	Badani z próby	
	ogólnopolskiej	pracowników gospodarki społecznej
	deklarujący przynależność do związków zawodowych	
<u>1983 rok</u>		
Październik	7,5	.
Listopad	8,1	.
<u>1984 rok</u>		
Luty	20,5	.
Listopad	21,5	.
Grudzień	20,1	.
<u>1985 rok</u>		
Sierpień	23,5	
Grudzień	20,4	34,5
<u>1986 rok</u>		
Lipiec	23,0	36,3
Październik	.	36,6
Grudzień	21,9	34,3
<u>1987 rok</u>		
Sierpień	23,0	40,2
Listopad	23,8	39,1
<u>1988 rok</u>		
Luty	27,5	43,7
Maj	29,4	46,7
Sierpień	24,2	39,9
Październik	.	46,4

Tabela 2

w procentach

Cechy badanych	Respondenci deklarujący przynależność do związków zawodowych według terminów badań							
	VIII '88	V '88	II '88	XI '87	VIII '87	XII '86	VII '86	XII '85
<u>Płeć</u>								
Mężczyzna	24,9	27,5	29,1	25,1	23,2	21,4	24,1	23,5
Kobieta	23,6	31,2	25,9	22,7	23,0	22,4	22,1	17,9
<u>Wiek</u>								
Do 29	14,4	23,2	21,1	17,2	17,8	15,7	16,4	9,9
30-39	33,7	36,5	33,7	33,3	27,8	25,8	35,4	27,5
40-59	29,8	37,7	34,8	30,1	31,6	30,5	24,8	26,5
60 lub więcej lat	14,0	14,2	14,9	10,1	9,7	10,6	10,5	11,7
<u>Miejsce zamieszkania</u>								
Wieś	19,3	23,1	19,9	14,1	14,9	17,0	15,1	16,4
Miasto	27,4	33,4	32,5	29,9	28,3	25,3	28,5	23,4
<u>Wykształcenie</u>								
Podstawowe	15,1	21,1	19,8	16,4	12,5	15,0	16,0	14,5
Zasadnicze zawodowe	30,1	36,5	32,4	29,6	24,8	25,4	25,6	25,9
Średnie	28,2	31,4	26,7	25,7	32,5	25,1	26,2	21,1
Wyższe	30,7	36,7	40,3	31,7	30,2	30,2	32,0	27,1
<u>Sektor zatrudnienia</u>								
Pracujący w sektorze:								
- uspołecznionym	39,9	46,7	43,7	39,1	40,2	34,3	36,3	34,5
- nie uspołecznionym	2,6	4,1	5,4	0,8	1,5	1,3	1,3	2,2
- niepracujący	8,4	7,0	8,4	7,3	6,1	5,5	6,3	5,2
<u>Grupa społeczno-zawodowa</u>								
Inteligencja	23,6	33,8	43,2	27,2	27,7	29,3	30,1	36,1
Pozostali umysłowi	40,8	45,8	40,1	41,5	51,5	36,1	39,9	32,6
Pracownicy handlu i usług	35,4	47,6	40,7	38,2	30,6	33,7	30,3	29,0
Robotnicy wykwalifikowani	35,3	46,5	41,7	39,2	34,1	31,5	34,5	37,9
Robotnicy do prac prostych	42,0	48,2	45,8	35,6	31,0	32,1	30,5	28,5
Emeryci i renciści	9,4	8,2	11,4	10,0	8,9	7,2	9,5	7,1
<u>Dochód na osobę w gospodarstwie domowym</u>								
Bardzo niski	17,6	22,6	26,0	20,9	.	15,7	.	9,4
Niski	27,4	26,2	24,8	24,7	.	22,9	.	14,7
Przeciętny	22,9	31,5	29,2	26,8	.	19,1	.	19,8
Wysoki	28,6	30,4	27,7	27,7	.	23,2	.	25,6
Bardzo wysoki	27,4	37,3	32,4	25,4	.	29,5	.	28,1
<u>Przynależność do PZPR</u>								
Należący	57,6	61,7	60,2	45,2	51,6	44,0	49,4	40,0
Nie należący	19,8	25,5	23,4	21,1	19,7	18,8	19,8	18,1
<u>Doświadczenia polityczne sprzed 13 grudnia 1981</u>								
Należący do:								
- NSZZ "Solidarność"	34,9	40,4	41,9	41,0	37,6	31,8	32,8	31,2
- innych związków zawodowych	50,0	56,4	46,0	47,2	48,1	44,7	50,8	43,7
Nie należący do związków zawodowych	11,2	14,6	13,7	9,3	8,8	8,2	9,2	6,8

II. SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA POZIOMU ZAUFANIA DO ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Tabela 3

w procentach

Cechy badanych	Respondenci według terminów badań																	
	VIII '88		V '88		II '88		XI '87		VIII '87		XII '86		VII '86		XII '85		VIII '85	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
<u>Płeć</u>																		
Mężczyzna	48	35	54	30	49	33	44	34	47	30	54	29	56	36	58	32	62	30
Kobieta	49	26	59	19	55	23	50	27	54	21	58	19	59	34	59	33	61	35
<u>Wiek</u>																		
Do 29	50	33	62	20	56	28	49	29	50	24	50	27	58	32	56	37	66	31
30-39	51	31	51	32	54	33	52	33	50	31	59	26	63	30	62	30	61	33
40-59	48	30	59	26	51	28	43	33	53	24	59	24	54	38	59	31	64	30
60 lat i więcej	45	25	56	16	48	21	46	24	49	17	54	19	55	41	55	32	56	39
<u>Miejsce zamieszkania</u>																		
Wieś	48	24	54	23	56	20	49	23	53	18	55	22	58	35	58	34	60	35
Miasto	49	34	59	25	50	33	46	35	49	30	57	25	58	34	59	31	63	31
<u>Wykształcenie</u>																		
Podstawowe	44	24	59	18	56	20	49	23	50	19	57	21	55	38	60	34	59	36
Zasadnicze zawodowe	49	34	55	28	51	29	49	33	49	28	52	29	60	33	56	32	62	31
Średnie	52	32	56	27	48	35	53	37	52	28	56	25	62	30	59	31	64	29
Wyższe	53	34	55	31	54	31	48	34	56	34	63	22	52	40	55	33	65	30
<u>Grupa społeczno-zawodowa</u>																		
Inteligencja	51	36	55	34	55	32	46	36	45	39	67	21	54	41	60	32	.	.
Pozostali umysłowi	54	33	62	25	53	31	48	39	56	32	55	27	63	28	61	30	.	.
Pracownicy handlu i usług	45	34	63	20	52	30	42	31	60	19	70	18	64	30	65	29	.	.
Robotnicy wykwalifikowani	48	37	56	31	53	30	54	35	51	28	51	32	58	32	59	29	.	.
Robotnicy niewykwalifikowani	52	27	57	21	62	21	55	24	49	30	60	22	60	32	61	33	.	.
Emeryci i renciści	49	27	57	20	50	22	44	28	48	21	58	20	57	39	57	36	.	.
<u>Dochód na osobę w gospodarstwie domowym</u>																		
Bardzo niski	42	30	63	18	48	27	43	25	.	.	50	26	.	.	55	34	61	33
Niski	49	30	54	26	47	28	48	34	.	.	59	23	.	.	55	34	52	44
Przeciętny	51	29	54	26	57	26	51	30	.	.	55	24	.	.	57	35	61	34
Wysoki	50	34	59	24	56	27	41	36	.	.	57	26	.	.	58	32	65	28
Bardzo wysoki	45	30	58	25	48	37	49	30	.	.	60	21	.	.	63	26	59	33
<u>Przynależność do organizacji</u>																		
Należący do:																		
- PZPR	59	28	68	22	61	20	53	31	62	25	69	11	72	24	74	18	78	19
- związków zawodowych	63	27	68	22	64	23	60	29	65	26	72	13	77	18	75	21	78	19
Nie należący do żadnej organizacji	41	32	50	26	47	30	42	33	45	26	49	28	50	41	51	38	58	36
<u>Doświadczenia polityczne sprzed 13 grudnia 1981 r.</u>																		
Należący do:																		
- NSZZ "Solidarność"	43	41	48	39	43	41	45	42	44	38	50	34	52	35	49	37	60	30
- innych związków zawodowych	56	27	64	20	58	22	50	31	56	25	69	17	68	27	72	24	74	23
Nie należący do związków zawodowych	48	26	58	20	55	24	47	26	51	20	54	22	56	38	57	34	61	35

a - sympatia, b - brak sympatii.

III. SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA STOSUNKU DO A.MIODOWICZA

Tabela 4

w procentach

Cechy badanych	Respondenci według terminów badań																			
	VIII'88				II'88				XI'87				VII'87				XII'86			
	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d	a	b	c	d
<u>Płeć</u>																				
Mężczyzna	17	33	32	10	18	34	32	10	16	35	33	11	19	26	31	16	33	36	.	17
Kobieta	14	26	32	20	17	22	33	23	17	22	31	24	16	20	33	23	31	27	.	26
<u>Wiek</u>																				
Do 29	12	31	32	18	14	26	39	14	13	23	38	18	16	23	35	19	27	33	.	26
30-39	16	33	36	8	15	34	36	11	19	34	31	12	19	27	36	12	30	36	.	16
40-59	19	29	32	12	19	30	29	15	16	30	33	16	19	27	29	20	41	31	.	15
60 i więcej lat	16	23	27	25	22	18	25	29	17	21	29	30	18	14	27	31	29	25	.	34
<u>Miejsce zamieszkania</u>																				
Wieś	17	24	32	19	19	24	27	23	16	21	32	26	19	16	31	27	30	28	.	27
Miasto	15	33	32	12	17	30	35	12	17	32	33	13	17	28	32	15	33	34	.	19
<u>Wykształcenie</u>																				
Podstawowe	15	21	28	27	20	17	29	28	14	21	30	30	16	15	29	31	30	28	.	30
Zasadnicze zawodowe	13	32	35	12	15	30	33	14	15	27	35	17	18	23	33	18	29	32	.	22
Średnie	17	32	36	8	17	34	34	10	18	32	36	8	19	28	35	12	35	33	.	14
Wyższe	20	43	31	2	18	37	37	4	20	38	30	6	24	35	32	4	36	38	.	13
<u>Grupa społeczno-zawodowa</u>																				
Inteligencja	27	44	27	2	24	31	38	4	16	42	33	2	23	37	32	1	38	40	.	14
Pracownicy umysłowi	19	34	38	5	20	33	34	7	21	34	31	7	19	32	34	9	34	37	.	13
Pracownicy handlu i usług	10	37	27	15	17	30	28	20	19	26	26	21	21	26	39	8	31	27	.	29
Robotnicy wykwalifikowani	17	36	31	9	16	30	36	10	15	35	32	14	21	26	29	18	30	38	.	16
Robotnicy niewykwalifikowani	16	29	29	20	22	23	26	23	19	24	27	25	14	25	28	25	34	32	.	21
Emeryci i renciści	15	24	26	24	21	20	26	26	15	22	30	29	19	16	29	25	32	24	.	31
<u>Przynależność do organizacji</u>																				
Należący do:																				
- PZPR	27	32	31	3	26	31	29	7	26	34	29	6	29	31	29	7	53	26	.	6
- związków zawodowych	27	29	33	7	27	28	31	9	23	30	32	10	27	26	30	11	41	31	.	13
Nie należący do żadnej organizacji	10	29	33	19	13	26	33	21	13	26	33	23	13	22	32	25	25	32	.	28
<u>Doświadczenia polityczne sprzed 13 grudnia 1981 r.</u>																				
Należący do:																				
- NSZZ "Solidarność"	16	41	30	6	14	41	33	9	16	43	28	9	18	32	28	14	31	41	.	15
- innych związków zawodowych	24	28	33	11	26	28	32	9	21	29	32	11	24	28	31	12	42	34	.	10
Nie należący do związków zawodowych	13	25	33	20	16	21	33	23	14	22	34	24	16	18	34	24	28	26	.	30

a - sympatia, b - brak sympatii, c - obojętność, d - nieznanomość osoby A.Miodowicza.